

REKONSTRUKCJE KSIĘGOZBIORÓW TRZECH KLASZTORNÝCH BIBLIOTEK – BENEDIKTYNÓW W LUBINIU, JEZUITÓW W POZNANIU I KAMEDUŁÓW W BIENISZEWIE. (REKONSTRUKCE TŘÍ ŘÁDOVÝCH KNIŽNÍCH FONDŮ – BENEDIKTSKÉHO V LUBINI, JEZUITSKÉHO V POZNANI A KAMALDULSKÉHO V BIENISZEWU.)

RAFAŁ WITKOWSKI

Abstrakt: Trzy wymienione w tytule klasztory powstały w Wielkopolsce, a ich dzieje powiązane były z nierozzerwalnie z historią tej prowincji, jak i Kościoła katolickiego na ziemiach polskich. Wpisały się one na trwałe do krajobrazu kulturowego regionu i wielokrotnie stanowiły temat prac historycznych (naukowych i popularno-naukowych). Analizowano procesy fundacyjne klasztorów, ich uposażenie, etapy budowy, bogate wyposażenie artystyczne, a także okoliczności kasaty. Po zamknięciu klasztoru benedyktynów w Lubiniu i kamedułów w Bieniszewie w pierwszej połowie XIX w. zakonnicy zmuszeni byli sto lat później rozpoczynać życie zakonne całkowicie od nowa, często podnosząc z ruin zabudowania klasztorne i przystępując do organizacji całkowicie nowej biblioteki. Kolegium jezuitów w Poznaniu zostało zlikwidowane w 1773 r., ale jego gmach zachował się do dziś, wykorzystywany na przestrzeni wieków w różny sposób. Przykład tych trzech klasztorów pokazuje trzy różne problemy związane z rekonstrukcją historycznych księgozbiorów na ziemiach polskich.

Keywords: Benedictine Abbey in Lubin, Camaldolese Hermitage in Bieniszew, Jesuit College in Poznań, library catalogue, library reconstruction.

OPACTWO BENEDIKTYŃSKIE W LUBINIU

Początki opactwa benedyktyńskiego sięgają XI w., ale dokładne okoliczności fundacji pozostają w wielu aspektach niewyjaśnione. Na przestrzeni wieków klasztor był wielokrotnie rabowany, zabudowania niszczone przez pożary, ale zawsze odradzał się. Warto podkreślić, że ze środowiskiem lubińskich benedyktynów związany był Tomasz ze Zbrudzewa, benedyktyn i autor jednego z pierwszych przekładów Biblii na język polski.¹ Biblioteka

¹ KWILECKA, I. Nieznany pisarz wielkopolski, Tomasz Łysy ze Zbrudzewa. In: *Munera Posnaniensia. Księga pamiątkowa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza dla uczczenia 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego*. LABUDA, G. Poznań, 1965, s. 207–234; TEJŻE *Perykopy wielkopolskie w przekładzie Tomasza ze Zbrudzewa*. Wrocław, 1967; tejsze, *Apokalipsa św. Jana w przekładzie Tomasza ze Zbrudzewa*. Wrocław, 1971; KWILECKA, I. *Bruliony przekładu pierwszych trzech ksiąg Biblii pióra Tomasza ze Zbrudzewa*.

klasztor rozwijała się praktycznie od momentu fundacji do kasaty opactwa przez władze pruskie w 1836 r.²

Nie zachował się żaden średniowieczny ani wczesnonowożytny inwentarz biblioteki. Znane są dwa katalogi sporządzone w początkach XIX w. Pierwszy z nich został spisany w 1817 r. przez O. Pawła Szulczewskiego, przeora benedyktynów, na żądanie władz pruskich, które rozpoczęły przejmowanie dóbr katolickich klasztorów w Wielkopolsce.³ Drugi katalog został przygotowany w 1837 r. przez pruskiego asesora Meinerta już po formalnej kasacie opactwa i w precyzyjny sposób opisywał znajdujące się wówczas w Lubiniu druki (od inkunabułów po książki z początku XIX w.). Wiadomo, że powstał przy tej okazji także inwentarz rękopisów, ale dziś znane są go za zaginiony. Ponieważ biblioteka lubińska, bogatego klasztoru o wielowiekowej tradycji, należała do jednej z największych w całej prowincji, wiele pruskich instytucji naukowych rościło sobie pretensje do poszczególnych pozycji z tego księgozbioru. By odpowiednio rozdysponować lubińskie księgi Meinert sporządził wspomniane dwa katalogi. Określona liczba cennych rękopisów, inkunabułów, starodruków i druków została przesłana do Biblioteki Królewskiej w Berlinie oraz do Biblioteki Uniwersytetu Berlińskiego (łącznie 12 centnarów, 24 i pół funta książek). Inne dzieła zostały przekazane do wielkopolskich szkół, w tym do Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, do bibliotek seminariów w Poznaniu i w Gnieźnie, czy do kapituły metropolitalnej w Gnieźnie. Pewną liczbę książek przekazano duchownym, pracującym w okolicznych parafiach. Staraniem hrabiego Edwarda Raczyńskiego część zbioru – za pośrednictwem antykwariatu Edmunda Calliera – przekazano do biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Również za pośrednictwem antykwariatów lubińskie księgi kupili ziemianie, duchowieństwo lub rodziny inteligenckie tak w Wielkopolsce, jak i w Niemczech. Dość powiedzieć, że liczący kilka tysięcy woluminów księgozbiór uległ całkowitemu rozproszeniu. Kiedy w 1923 r. benedyktyni powrócili do Lubinia zastali klasztor całkowicie ogołocony z wyposażenia. Dzięki staraniu wielu zakonników, przede wszystkim O. Jozafata Ostrowskiego, udało się odbudować zbiory biblioteczne, ale opierały się one przede wszystkim o dary różnych osób i instytucji, przekazujących książki ze skasowanych klasztorów (także benedyktyńskich) z terytorium ówczesnej Polski. Dlatego też do Lubinia trafiły książki z opactw w Starych Trokach na Litwie, w Nieświeżu na Białorusi, czy w Sandomierzu, ale niewiele dzieł pochodziło z pierwotnej biblioteki lubińskiej przed kasatą. W okresie II wojny światowej zabudowania klasztorne były wykorzystywane jako obóz internowania dla duchowieństwa katolickiego w Wielkopolsce. Cały odbudowany/

2 Dokumenty opactwa benedyktynów w Lubiniu. In: *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski s.n.*, t. 1, Warszawa-Poznań, 1975; Nekrolog opactwa Panny Marii w Lubiniu. PERZANOWSKI, Z. In: *Monumenta Poloniae Historica*. s. n., t. IX, cz. 2, Warszawa, 1979; CHWALISZEWSKI, M. *Żywot i cuda wielbnego sługi Bożego O. Bernarda z Wąbrzeźna*. Poznań, 1881; ŁAGUNA, S. *Tablica paschalna lubińska*. Ateneum, 1883, t. 1, s. 527–540 [przedruk, S. Łaguna, *Pisma*, Warszawa 1915]; PAECH, J. *Die Geschichte der ehemaligen Benediktinerabtei Lubin von ihrer Gründung bis zur ihrer ersten Zerstörung im Jahre 1383*. Brünn, 1908 [odbitka z Studien aus dem Benedictiner- und Cistercienser Orden Jg 29 (1908), s. 16–58, 355–404, 535–561, Jg 30 (1909), s. 15–39]; PAECH, J. Die Kolonisationstätigkeit der ehemaligen Benedictinerabtei Lubin im 13. und 14. Jahrhundert, In: *Aus dem Posener Lande. Blätter für Heimatkunde*. Lissa [Leszno], 1910, s. 417–426; SOBKOWSKI, L. *O benedyktynach lubińskich w Starym Gostyniu*. Poznań, 1912; JEZIEŃSKI, A. *Klasztor benedyktynów w Lubiniu*. Poznań, 1915; GIEBUROWSKI, W. *Die "Musica magistri Szydlovite". Ein polnischer Choraltraktat des XV Jahrhundert in Polen sowie den Nachtridentischen Choralreform*. Posen, 1915; STANCZEWSKI, J. *Klasztor OO. benedyktynów w Lubiniu poznańskim*. Poznań, 1927; PERZANOWSKI, Z. Honorarium autorskie Galla Anonima. In: *Nasza przeszłość*, t. 9 (1959), s. 19–37; PERZANOWSKI, Z. *Opactwo benedyktyńskie w Lubiniu. Studia nad fundacją i rozwojem uposażenia w średniowieczu*. Wrocław, 1978; LINETTE, R. Z badań nad architekturą i wystrojem kościoła klasztorowego opactwa benedyktyńskiego w Lubiniu (XV–XVIII w.). In: *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 16 (1987), z. 2, s. 25–56; SKIBNIEWSKI, M. OSB, *Opactwo benedyktyńców w Lubiniu. Perła wśród niziny*. Poznań, 1988; FLORKOWSKI, A.P. [tekst Maria Nowak], *Lubiń. Klasztor benedyktynów*. Kościan, 2008.

3 URBAN, J. Kasata opactwa benedyktynów w Lubiniu. In: *Zeszyty Lubińskie*. nr I, Kościan, 1991, s. 48–56.

księgozbiór został zniszczony, a po 1945 r. benedyktyni musieli po raz trzeci urządzić swoją bibliotekę. Tym razem do Lubinia trafiły księgi przyniesione przez uciekających zakonników z dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej, np. ormiańskie rękopisy z klasztoru ormiańskich benedyktynek ze Lwowa.

Wiele rękopisów lubińskich zaginęło albo zostało zniszczonych, choć niektóre są dobrze znane dzięki publikacjom, wcześniejszym edycjom lub dokumentacji fotograficznej. Do tej grupy należy rękopis powstały w połowie XII w. zawierający *Pericopae evangelicae*⁴. W 1813 r. został on przesłany do biblioteki Sądu Apelacyjnego w Warszawie, a stamtąd trafił do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W 1833 r. w ramach represji po powstaniu listopadowym zbiory warszawskie zostały wywiezione do Petersburga, gdzie umieszczono je w tamtejszej Bibliotece Cesarskiej. Po podpisaniu Traktatu Ryskiego w 1921 r. część zrabowanych rękopisów, w tym lubińskie, powróciła do Polski i została włączona do księgozbioru Biblioteki Narodowej. Latem 1944 r. zostały spalone przez Niemców podczas pacyfikacji Warszawy. Oprócz perykop ewangelicznych rękopis ten zawierał także Księgę Bracką (*Liber confraternitas*), zapoczątkowaną w latach 1192–1193 i prowadzoną do Xw⁵.

Zainteresowaniem historyków cieszył się również rękopis przechowywany obecnie w Staatsbibliothek zu Berlin. Preussischer Kulturbesitz (Ms. Lat. Fol. 321), zawierający tzw. Rocznik lubiński, wydany do pory aż pięć razy, oraz drobne fragmenty nekrologu. Właściwy nekrolog (*Liber mortuorum monasterii Lubinensis*) podzielił taki sam los, jak rękopis zawierający *Pericopae Evangelicae*. Znane są zdjęcia przechowywane obecnie w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jak ustalił Zbigniew Perzanowski, rękopis został spisany między rokiem 1430 a 1434, ale uwzględniał wcześniejszą redakcję klasztorne nekrologu, a ponadto był kontynuowany do połowy XVII w.⁶

EREM KAMEDUŁÓW W BIENISZEWIE KOŁO KONINA

Fundatorem erem był Wojciech Kadziłowski, kasztelan inowrocławski i starosta radziejowski, który przy wsparciu kamedułów O. Sylwana Bosselli z Wenecji, wikariusza generalnego polskiej prowincji, i O. Hieronima Krasowskiego, przystąpił w 1663 r. do założenia nowego klasztoru. Jego początki były jednak trudne, głównie za sprawą kłopotów finansowych. W 1665 r. kameduli krakowscy przekazali na ręce O. Gabriela Cieleckiego 20 000 złp., dzięki czemu wzniesiono dom dla nowego superiora eremu. Ciężko chory Wojciech Kadziłowski zapisał w swym testamencie kamedułom 16 000 złp., niestety część z tej sumy, po śmierci fundatora 12 listopada 1666, przejęli krewni Kadziłowskiego z Melchiorem Grudzińskim, kasztelanem brzesko-kujawskim na czele. Dopiero po długotrwałych sporach udało się kamedułom odzyskać zapis i kontynuować budowę eremu. W 1708 r. został on podniesiony do rangi przeoratu. Pierwotny kościół eremu był drewniany, a budowę murowanego

4 MORELOWSKI, M. *Pericopae lubińskie, ewangeliarz płocki i drzwi gnieźnieńskie a sztuka leodyjsko-komozańska XII wieku*. In: *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki*. T. 2, Wilno, 1935, s. 346–361.

5 PERZANOWSKI, Z. *Rękopisy Księgi brackiej i Nekrologu opactwa Lubińskiego*. In: *Studia Źródłoznawcze. Commentationes*. 21 (1976), s. 79–84.

6 OSTROWSKI, J. *Biblioteka klasztoru benedyktyń w Lubiniu*. In: *Biblioteki Wielkopolski i Pomorskie*. VRTEL-WIERCZYŃSKI, S. Poznań, 1929, s. 167–190; NOWODWORSKI, W. *Rękopis Jana Dąbrowski czy Rękopis Lubijski? (Problem proveniencji rękopisu nr 3002 Biblioteki Narodowej w Warszawie)*, ABMK, t. 1/1 (1959), s. 60–72; URBAN, J. *Sredniowieczna biblioteka opactwa benedyktyń w Lubiniu*. In: *Zeszyty Lubińskie*. nr 1, Kościan, 1991, s. 17–35; URBAN, J. *Nowożytna biblioteka opactwa benedyktyń w Lubiniu*. In: *Zeszyty Lubińskie*, nr 2, Kościan 1992, s. 19–27; GÓRSKA-GOŁASKA, K. *Lubiń, w: Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Poznań, 1992, s. 633–656; URBAN, J. *Z dziejów skryptorium klasztorne w Lubiniu*. In: *Zeszyty Lubińskie*. nr 3, Kościan 1994, s. 2–21.

rozpoczęto dopiero w 1747 r. Z powodu niedostatku funduszy zakonnicy ukończyli wzniesienie świątyni dopiero w 1781 r., którą konsekrował 14 maja 1797 biskup Michał Kościuszka Kosmowski, sufragan gnieźnieński.⁷

Na mocy uchwały sejmu Rzeczypospolitej z 1775 r. przeprowadzono na nowych zasadach pobór podatku podymnego na rzecz skarbu królewskiego. Według przeprowadzonych wówczas szacunków dochody kamedulskiego eremu w Wigrach wynosiły 53 983 złp., w Bielanych pod Warszawą 14 259 złp., w Pożajściu 8 736 złp., w Rytwianach 8 139 złp., w Bielanych pod Krakowem 7 943 złp., w Bieniszewie 3 566 złp. i w Szańcu 3 129 złp. Różnica w poziomie zamożności między fundacjami królewskimi (Wigry, Bielany pod Warszawą), a szlacheckimi (Bieniszew, Szaniec) była ogromna⁸. Warto podkreślić, że zakon kamedułów był jednym z najmniej licznych w całej Rzeczypospolitej. W latach 1772–1773 w siedmiu eremach żyło 76 kapłanów, 14 kleryków i 36 braci.

Ponieważ erem w Bieniszewie należał do najuboższych także biblioteka klasztorna nie zachwycała liczbą woluminów. W początkowym okresie istnienia eremu kamedułów wspierał, między innymi, proboszcz kazimierski Józef Teczkowski, przekazując im zapasy drewna dla budowy klasztoru oraz kilkanaście swoich książek. Do dobrodziejów klasztoru zaliczyć można także Adama Konarzewskiego i jego żonę Helenę z Opalińskich, którzy przekazali kamedułom 600 złp., oraz Jana Dzierżbińskiego, notariusza gnieźnieńskiego, który ofiarował 2 400 złp. Za te sumy zostały także zakupione książki do biblioteki eremu. Dzięki kolejnym nadaniom, przede wszystkim okolicznej szlachty, kameduli wzniesli do 1671 r. osiem domków-eremów, ukończyli budowę całego kompleksu klasztornego oraz zakupili kilkadziesiąt tomów, głównie popularnej literatury religijnej. Biblioteka wzbogaciła się znacząco dzięki legatowi Alberta Lotosa, doktora obojga praw, kanonika kruszwickiego i penitencjarza katedry wrocławskiej, który przekazał kamedułom cały swój okazały księgozbiór. Po latach Lotos przyjął habit zakonny i jako O. Józef zmarł w Bieniszewie w 1704 r. w opinii świętości.

Erem bieniszewski został skasowany w 1819 r. wraz z innymi klasztorami w Królestwie Polskim, na mocy dekretu kasacyjnego arcybiskupa warszawskiego⁹. Jeszcze w 1819 r. najcenniejsze woluminy przewieziono do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, a stamtąd zostały wywiezione w 1833 r. do Petersburga w ramach przesładowań po przegranym przez Polaków powstaniu listopadowym. Po rewindykacji polskich dóbr kultury po 1921 r., część książek pokamedulskich trafiła do biblioteki klasztoru księży Marianów, którzy przejęli pokamedulski erem na Bielanych pod Warszawą i urządzili przy nim szkołę średnią. Cenniejsze dzieła pozostały w dyspozycji Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, a stamtąd – jako dublety – zostały przekazane do innych bibliotek naukowych, m.in. do Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, gdzie do dziś znajduje się kopia Żywota bł. Salomei. Do Biblioteki Uniwersyteckiej w oznaniu trafiło tłumaczenie reguły św. Benedykta, powstałe najprawdopodobniej w eremie

7 POPRAWA, A. M. *Pustelnia OO. Kamedułów w Puszczy Kazimierskiej w województwie Poznańskim. Rys historyczny eremu do czasów obecnych skreślony przez jednego z Ojców Kamedułów*. Bieniszew, 1938; ZARĘWICZ, L. *Zakon kamedułów, jego fundacje i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie przeważnie według źródeł rękopiśmiennych archiwum OO. Kamedułów w Bielanych przy Krakowie*. Kraków, 1871; *Dzieje kultu Pięciu Braci Męczenników w Polsce i Europie. Dzieje Kazimierza Biskupiego*, cz. 2. SZYMKOWSKI, A. Kazimierz Biskupi, 2002.

8 WITKOWSKI, R. Uwag kilka o eremach kamedulskich w Rzeczypospolitej szlacheckiej. In: *Historia bliższa i dalsza. Polityka-Spoleczeństwo-Wojskowość. Studia z historii powszechnej i Polski*. KOWAL, S – KUCHARSKI, G. – WALCZAK, M. Poznań-Kalisz, 2001, s. 161–225.

9 BORAWSKI, T. Dekret kasacyjny z 17 kwietnia 1819 r. jako wynik egzekucji bulli "Ex impesim nobis". In: *Roczniki Teologiczne-Kanoniczne*. t. 22 (1965), z. 2, s. 89–98; WAJZNER, Z. Dekret supresyjny arcybiskupa warszawskiego Franciszka Skarbka Malczewskiego. In: *Częstochowskie Studia Teologiczne*. nr 1 (1973), s. 213–234.

bieniszewskim w 1700 r. (*Regula S. Benedykta i Konstytucje kongregacyey eremitów kamaldulów Montis Coronae widziane y approbowane od nawyższego Biskupa Oyca S. Klemensa IX po polsku przepisane roku MDCC.*

Spśród wszystkich eremów kamedulskich tylko klasztor na Bielanach pod Krakowem nie został nigdy zamknięty. W 1797 r. skasowano erem w Wigrach, w 1819 r. decyzją arcybiskupa warszawskiego Franciszka Skarbka Malczewskiego zniesiono eremy w Bieniszewie, Rytwianach i Szańcu, erem w Pożajściu skasowano po powstaniu listopadowym w 1832 r., zaś klasztor na Bielanach warszawskich istniał do początku XX w. To właśnie kameduli w Warszawie w XIX w. zbierali, skupowali i na wszelkie sposoby gromadzili cenniejsze pozycje z księgozbiorów kasowanych eremów, także z Bieniszewa. Dlatego też, kiedy księża Marianie przejęli klasztor warszawski po wymarcu kamedułów, weszli w posiadanie najcenniejszych dzieł ze sześciu zniesionych eremów, które nie były zbytnio przydatne w prowadzeniu szkoły średniej. Przetwały tam jednak do 1949 r., kiedy władze komunistyczne zamknęły klasztor i szkołę księży Marianów, a pokamedulskie księgozbiory zostały oddane w depozyt Bibliotece Narodowej.

W 1860 r. hr. Karol Mielżyński odkupił dobra pokamedulskie w Bieniszewie i przystąpił do wstępnej renowacji świątyni, ale księgozbioru tam nie zastał. Po nim dobrami zarządzał Stanisław Mańkowski, który w 1932 r. nawiązał kontakty z kamedułami bielaniańskimi. W 1937 r. przejęli oni erem i rozpoczęli ponownie życie zakonne. Przed wybuchem II wojny światowej księża Marianie nie zdążyli oddać części pokamedulskiego księgozbioru do Bieniszewa. W 1940 r. klasztor został zajęty przez Niemców, a część zakonników aresztowana i wysłana do obozów koncentracyjnych, gdzie zginęli lub zostali zamordowani. Klasztor przejęła młodzieżowa organizacja Hitlerjugend, a wszystkie książki z nowej biblioteki spalone. Kameduli powrócili do Bieniszewa w 1945 r. i kolejny raz rozpoczęli życie monastyczne. Kiedy po upadku reżimu komunistycznego kameduli upomnieli się o swoje dobra, w tym o zarekwirowane książki, otrzymali je z powrotem. W ten sposób do Bieniszewa trafiły książki, które znajdowały się tam do 1819 r., jak też setki innych dzieł, które przechowywane były w pozostałych eremach kamedulskich, istniejących w Rzeczypospolitej¹⁰. Do dziś nie powstał żaden katalog tego księgozbioru, ani nawet podstawowy inwentarz.

KOLEGIUM JEZUITÓW W POZNANIU

Dzieje biblioteki kolegium jezuickiego w Poznaniu, podobnie zresztą jak historia samego kolegium, nie doczekały się jeszcze monograficznego opracowania, choć ukazało się kilku obszernych artykułów traktujących o początkach i dalszym losie jezuickich ksiąg, o samym gmachu kolegium i szkole jezuickiej. Szczęśliwym trafem zachowały się do naszych czasów dwa katalogi biblioteczne, dzięki którym możliwe jest odtworzenie księgozbioru szkoły jezuickiej w Poznaniu w pierwszych dekadach XVII w., przed jej wywiezieniem przez Szwedów w 1656 r. i przed późniejszym częściowym jej rozproszeniem. Zgromadzenie księgozbioru był niezbędne do prowadzenia działalności edukacyjnej tak przez wykładowców, jak i przez studentów. Wydaje się, że układ rzeczowy katalogu ogólnego, spisane go w 1609 r., mógł powielać schemat zaprowadzony przez pierwszego prefekta biblioteki kolegium poznańskiego jezuitę Jana Vígera, pochodzącego z Holandii, a wykształconego w Rzymie. Wpływ na początkowy kształt bibliotek mógł mieć także Jakub Wujek (1541–1597), pierwszy rektor poznańskiego kolegium w latach 1571–1578.

¹⁰ URBAN, J. 50-lecie powrotu OO. Kamedułów do pustelni "Srebrna Góra" w Bieniszewie. In: *Życie i Myśl*. nr 9–10 (1987), s. 142–149.

Biblioteka rozrastała się bardzo szybko, a było to możliwe przede wszystkim dzięki licznym darom, czynionym przez duchowych, jak i szlachtę i mieszczan. Wśród darczyńców znaleźli się Adam Konarski, biskup poznański Stanisław Karnkowski, arcybiskup gnieźnieński, Stanisław Szedziński, sufragan poznański, Jakub Brzeźnicki, sufragan poznański, Wawrzyniec Gościński, biskup poznański, Kasper Happ, sufragan poznański czy Stanisław Hozjusz, kardynał i biskup warmiński i inni.

Oba katalogi były uzupełniane do ok. 1630 r., ale wpisywano nie tylko tytuły wydane po 1609–1610 r. Często dopisywano pozycje wydane wcześniej, a dołączane do księgozbioru jako donacje możnych i pobożnych Wielkopolan. Znana jest data ukończenia spisywania obu katalogów, lecz nie został wyszczególniony ich autor. Oprócz oczywistych powodów ułożenia katalogu biblioteki dynamicznie rozwijającego się kolegium, można przypuszczać, że stanowiły one jeden z wielu elementów przygotowawczych do podniesienia kolegium do rangi uniwersytetu. Oprócz imienia i nazwiska autora oraz tytułu, który niekiedy był tylko skróconą formą, nie zawsze dosłowną formą tekstu widniejącego na karcie tytułowej, autor katalogu podawał informację o oprawie książki i jej formacie wydawniczym.

Rękopis oprawiony jest w czerwony pergamin, na którym odcisnięto napis „Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Posnaniensis Societatis Jesu a Patribus eiusdem Societatis editorum“ (Uppsala, Bibl. Arkiv. U 275). Zasadniczy tekst katalogu pisany był jedną ręką, lecz po jego ukończeniu był uzupełniany przez co najmniej kilku pisarzy. Na pierwszej stronie zapisano czerwonym atramentem pełen tytuł w brzmieniu: Index omnium classium, in quas nomina vel cognomina Patrum e Societate Jesu, quorum monumenta in bibliotheca Collegii Posnaniensis eiusdem Societatis asservantur, quaeque in hoc catalogo sunt descripta, patriuntur, ad maiorem Sacratissimae Trinitatis gloriam, Beatissimae Virginis et omnium Sanctorum. Anno post ortam salutem nostram MDCX. Dokładna data ukończenia pracy nad tym katalogiem umieszczona została na stronie 17, gdzie prawie dosłownie powtórzono zapis z karty tytułowej w formie: I.H.S. Ad maiorem sacrosanctissimae Trinitatis gloriam, Beatissimae Virginis et omnium Sanctorum honorem et ad nostrae Societatis vtilitatem. Catalogus librorum Collegii is Societatis Iesu per patres Societatis eiusdem editorum. Anno reparatae salutis M D C X die XXV Martii factus.

Ponieważ katalog przygotowywany był z myślą o jego użyciu także w przyszłości na kilkunastu kartach pojawiają się tylko nazwy poszczególnych działów bez żadnego przypisanego tytułu książki, np. na stronie 264 znaleźć można nazwę *Concionatorii in octavo*, na stronie 284 – *Historici polonici in duodecimo*, na stronie 295 – *Lotavici*, na stronie 296 – *Samogeticci*, na stronie 311 – *Belgici*. W kilku przypadkach na stronie katalogu wyszczególniono nazwę działu oraz literę alfabetu, także bez żadnego tytułu książkowego (np. na stronie 40, 83, 87, 204, 260). Kilka stron zawiera tylko jeden tytuł książki (np. strona 68, 99, 124) lub ewentualnie dwie pozycje książkowe (np. stronie 82). Często zdarza się także, że dane strony są całkowicie puste bez żadnego, nawet najmniejszego śladu zapisu (strony 11–16, 41–56, 88, 129–130, 132, 134, 136, 182–184, 206, 208, 211, 214, 216, 218, 235, 237–248, 280, 318, 320–328, 342–343, 348–392). Wszystkie nazwy działów zapisano czerwonym atramentem, zaś tytuły książek – czarnym. Do wymienionych na wstępie działów przydzielone zostały alfabetycznie pozycje, biorąc pod uwagę albo imię albo nazwisko autora, a następnie zastosowano dalszy podział na podstawie formatu książki (np. w dziale *Interpres Sacrae Scripturae* znaleźć można dzieła według zasady: *A in folio*, *A in quatro*, *A in octavo*).

Autor katalogu nie stosował konsekwentnie zasady alfabetycznej prezentacji autorów według imion lub według nazwisk. W następstwie tego wielu jezuickich autorów zostało wymienionych raz pod nazwiskiem (najczęściej bez podawania imienia, np. Acosta, Busaus,

Crucius, de la Cerda, Daurus, Maior, Gretserus), a po raz drugi w zapisie imienia i nazwiska (Josephus Acosta, Joannes Busaus, Ludovicus Crucius, Ludovicus de la Cerda, Joannes Daurus, Joannes Maior, Jacobus Gretserus). Również Stanisław Gawroński, prowincjał w latach 1614–1619, wymieniony został dwukrotnie (jako *Gawronsky* oraz *Stanislaus Gawronsky*). W innych przypadkach autor raz wymienia te same pozycje pod hasłem *Epistola generalium*, by potem odwoływać się do tych samych dzieł pod hasłem *Generalium nostrum epistola*. Również niesystematycznie stosował zapis odnoszący się do innych szkół jezuickich, albowiem raz pojawiło się hasło *Collegium Conimbrense*, a kiedy indziej *Calissienne Collegium*. W momencie spisania katalogu w 1610 r. odnotowano w nim ok. 950 książek, do których należy dodać ok. 650 tomów dołączony do ok. 1630 r.¹¹

Oba katalogi wymagają szczegółowego opracowania i identyfikacji zapisów na podstawie oglądu książek przechowywanych najczęściej w szwedzkich bibliotekach. Głównym problemem rekonstrukcji polskich księgozbiorów klasztornych z doby nowożytnej wydaje się być ich rozproszenie i fizyczne zniszczenie znacznej części woluminów.

11 *Kronika Jezuitów poznańskich (młodsza)* GRZEBIEN, L. – WIESIOŁOWSKI, J. Poznań, 2004; [ŁUKASZEWICZ, J.] Kolegium jezuickie w Poznaniu. In: *Przyjaciel Ludu*. nr 40 z 8 kwietnia 1835, s. 313–315; CHOTKOWSKI, W. W. Szkoły jezuickie w Poznaniu 1573–1653. In: *Przegląd Powszechny*, t. 10 (1893), s. 153–172, 329–357; przedruk In: *Kronika Miasta Poznania* [dalej cyt. jako KMP], 1997, nr 4, s. 17–43; ZAŁĘSKI, S. Kolegium OO. Jezuitów w Poznaniu 1572–1608. In: *Przegląd Powszechny*. R. 14 (1897), t. 56, s. 1–29; ZAŁĘSKI, S. *Jezuici w Polsce*. t. 1, cz. 2 (1587–1608), Lwów, 1900, s. 710–717; WARSCHAUER, A. *Die Städtischen Archive in der Provinz Posen*. Leipzig, 1901, s. 181; WASCHINSKI, E. Bilder aus dem Leben des ehemaligen Posener Jesuitenkollegs. In: *Historische Monatsblätter für die Provinz Posen*. Jg. 19 (1918), H. 10–12, s. 97–118; BEDNARSKI, S. Z początków kolegium jezuickiego w Poznaniu. In: *KMP*. t. 2 (1924), nr 2, s. 25–29; SZYMAŃSKA, R. Przyczynki do dziejów budowy kościoła jezuickiego w Poznaniu. In: *KMP*. 1929, s. 328–335; tejsze, Nieznany projekt do kościoła jezuickiego w Poznaniu. In: *KMP*. 1932 s. 235–248; BANASZAK, M. Początki kolegium jezuickiego i seminarium duchownego w Poznaniu. In: *Sacrum Poloniae Millenium*. t. 10, Rzym, 1964, s. 505–518; ŻOŁĄDŹ-STRZELCZYK, D. Powstanie i rozwój szkół jezuickich w Poznaniu w okresie do kasacji zakonu w 1773 roku. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 7–16; GRZEBIEN, L. Profesorowie kolegium jezuickiego. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 44–102; WIESIOŁOWSKI, J. Jezuici poznańscy w świetle wybranych katalogów osobowych swego kolegium (XVI–XVIII w.). In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 103–121; O dziejach walk jezuitów o akademię poznańskie uwag kilka. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 122–125; O najstarszej bibliotece poznańskich jezuitów w świetle zachowanych w Szwecji katalogów bibliotecznych. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 126–134; KUSZTELSKI, A. Pierwsze kolegium jezuickie w Poznaniu. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 228–255; KURZAWA, Z. Wystrój malarski kościoła jezuickiego. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 256–275; tejsze, Ołtarz św. Franciszka Ksawerego w kościele jezuickim w Poznaniu. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 276–283; ORAŃSKA, J. Obrazy z poznańskiej Fary. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 284–290; MODRZEJEWSKI, J. Kasata jezuitów poznańskich. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 291–203; BŁASZCZYK, I. Dawny kościół jezuicki i jego konserwacje. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 303–323; KANIA, M. Techniczne i historyczne aspekty budowy fundamentów kościoła farnego w Poznaniu. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 324–334; RAPP, P. Kościół farny w Poznaniu. Opis stanu zachowania konstrukcji oraz prac konstrukcyjno-konserwatorskich. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 335–343; CZACHAROWSKI, L. *Organy poznańskie w świetle badań źródłowych. Krąg murów staromiejskich*. In: *KMP*. 1997, nr 4, s. 344–367; BORAS, Z. Jezuici w Poznaniu i starania o przekształcenie ich kolegium w uniwersytet. In: *Alma Mater Posnaniensis. W 80 rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*. HAUSER, P – JASIŃSKI, T – TOPOLSKI, J. Poznań, 1999, s. 45–76; SERWAŃSKI, M. Formy aktywności Kolegium Jezuitów w Poznaniu w XVI–XVIII wieku. In: *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. R. 8 (2002), nr 2, s. 31–39; FORYCKI, M. Założenie obserwatorium astronomicznego w Poznaniu i jego międzynarodowe znaczenie. In: *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. R.8 (2002), nr 2, s. 41–49; BORAS, Z. *Tradycje uniwersyteckie Poznania*. Poznań, 2003 (Historia. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, nr 200).

REKONSTRUKCJE KSIĘGOZBIORÓW TRZECH KLASZTORNICH BIBLIOTEK – BENEDYKTYNÓW W LUBINIU, JEZUITÓW W POZNANIU I KAMEDUŁÓW W BIENISZEWIE.

Summary: Article deals with the history of library collections of three different monasteries founded once in the province of Greater Poland. The author presented the outline of their monastic libraries and, first of all, the consequences of monastery dissolutions which took place in 1773 (Jesuit College in Poznan), in 1819 (Camaldolese hermitage in Bieniszew) as well as 1836 (Benedictine abbey in Lubin). It is worth mentioning that only the Jesuit library was fully and professionally described when they produced two different catalogues (now preserved in Uppsala). In order to reconstruct the library collections one should look for manuscripts and books in numerous scientific modern libraries in Poland, Germany and Russia, in fact.

Keywords: Benedictine Abbey in Lublin, Camaldolese Hermitage in Bieniszew, Jesuit College in Poznań, library catalogue, library reconstruction.